

CME

Working Paper Series 1/07

GLOBALISERING

Arne Jon Isachsen
CME/BI

Januar 2007

BI

Centre for Monetary Economics,
BI Norwegian School of Management

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

Juli 2006

KINA ELLER AMERIKA?

I Kina under Mao bestemte staten det meste. Og fremdeles har staten muligheten for å gripe inn i den enkeltes liv på måter som er fremmed for oss. I Kina er det ikke "self-evident, that all men are created equal", at alle har "certain unalienable rights", eller at "governments are instituted among men, deriving their just powers from the consent of the governed." Thomas Jefferson ville ikke ha funnet seg til rette i dagens Kina.

I USA har president Bush satt til side loven ved sin håndtering av fangene på Guantanamo-basen på Cuba. Det er ytterst kritikkverdigg. Imidlertid har Høyesterett nylig besluttet at noen av presidentens handlinger her er på kant med den amerikanske forfatningen. Systemet med "Checks and Balances" fungerer. En tredeling av makten, med en liberalistisk grunntone og i opplysningsfilosofiens ånd, gjør USA ulik Kina.

Er det bare et spørsmål om tid før Midtens rike ser nødvendigheten av å utvikle et "Demokrati med kinesiske kjennetegn"? Som bedre vil ivareta det behov for "Checks and Balances" som et mer pluralistisk samfunn i rask utvikling krever?

Når man skal forstå den fenomenale veksten i kinesiske økonomi siden slutten av 1970-årene, står betydningen av institusjonelle endringer helt sentralt. Kina gir opp sosialismen. En desentralisert markedsøkonomi tar over for en sentralisert planøkonomi. Penger og priser får anledning til å spille viktige roller. Incentiver kommer på plass som gjør at "the Chinese are busy making money, *in pursuit of personal happiness*", som en kinesisk professor forklarte meg da jeg nylig besøkte Kina.

Denne setningen er som hentet ut av Den amerikanske uavhengighetserklæringen:

"We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable rights, that among these are life, liberty and the *pursuit of happiness*. That to secure these rights, governments are instituted among men, deriving their just powers from the consent of the governed" (min understrekning).

Er det slik at min kinesiske kollega ser for seg – ja, ønsker inderlig – at Midtens rike skal fortsette videre på den veien Thomas Jefferson streket opp da han skrev *The Declaration of*

Independence i 1776? Ikke stoppe med økonomisk liberalisering, men legge til rette for et samfunn der de som styrer, har sitt samtykke fra de styrte?

USAs konstitusjon er forbilledlig

I en kronikk i den danske avisen Berlingske Tidene den 4. juli i år – USAs nasjonaldag – gjør professor Peter Kurrild-Klitgaard (PKK) ved Københavns Universitet seg noen tanker om styreformen i Amerika. Jeffersons betoning av menneskets rett til ”efterstræbelse af lykke” betyr ikke at alle har krav på lykke, ved at andre sørger for at de blir lykkelige. ”I så fald”, sier professor PKK, ”havde der netop ikke været fremhevet, at der er tale ’efterstræbelsen’.”

Uavhengighetserklæringen er et kompakt og dokument. Men også en stilren fremstilling av en liberal visjon. ”We hold these truth to be self-evident.” Ikke noe diskusjon. Det er bare slik. Helt opplagt. Og hvem kan være uenig?

Bak Uavhengighetserklæringen ligger et menneske- og samfunnssyn ”som den dag i dag ganske unikt gjennomsyrrer meget av dét, der oppfattes som typisk amerikansk”, sier professor PKK. Og fortsetter: ”Men den er også en sjelden helstøbt retorisk øvelse: Den identifiserer et problem, sier hvorfor det er uakseptabelt, og tager konsekvensen. Det er ét langt logisk argument, fra filosofi til politik.”

Mens Uavhengighetserklæringen kun gav en ramme for hvordan USA skulle innrettes politisk, gav Forfatningen av 1787 og den såkalte ”Bill of Rights” av 1790 konkrete anvisninger på hvordan den nye føderasjonen på den gang 13 stater, nå 50 stater, skulle styres. Helt sentralt står sikring av borgernes frihet gjennom et komplekst system med ”Checks and Balances”. Kongressen med sine to kamre gir lover. Presidenten som velges direkte av folket, har den utøvende makten. Og Høyesterett har ansvar for tolkning av eksisterende lover og kan eventuelt underkjenne nye.

Kina før var som Nord-Korea nå

En kinesisk analytiker i Morgan Stanley tok seg også tid til en prat på min nylige Kina-tur. En stillferdig kvinne på knapt de førti. For å sette dagens Kina i perspektiv minner hun om at Kina under Mao var som Nord-Korea i dag. Myndighetene kontrollerte et hvert aspekt av ens liv. ”Da pappa fikk fast følge med mamma, måtte han si fra om det på sin arbeidsplass”, forteller hun. Alt skulle myndigheten vite. ”Og mamma”, fortsetter denne skarpskodde finansanalytikeren, ”hatet jobben sin, men kunne ikke skifte jobb.” Heller ikke sin egen arbeidskraft hadde den enkelte kineser råderett over.

I Kina under Mao bestemte staten det meste. Og fremdeles har staten muligheten for å gripe inn i den enkeltes liv på en måte som er fremmed for oss. Her er det ikke ”self-evident, that all men are created equal”, at alle har ”certain unalienable rights”, eller at ”governments are instituted among men, deriving their just powers from the consent of the governed.” Thomas Jefferson ville ikke ha funnet seg til rette i dagens Kina.

Å kreve endringer av dagens regime er ikke ufarlig

Å kritisere sider ved dagens regime som korrupsjon med tilhørende skjeve og urettferdige¹ inntektsfordeling er OK. Men å forsøke å gjøre noe med det – f. eks. ved å klive opp på en kasse i en park i Shanghai og der høyt og tydelig uttrykke sin misnøye med regimet for så å kreve forandringer i styre og stell – er ikke tilrådelig. I hvert fall ikke om man vil ha gleden av å spasere fritt omkring i denne byen ”som ingen forlater før han har fått merke av den”, for å parafrasere Hamsuns *Sult*.

Mer enn to hundre ganger pr. døgn slår myndighetene i Kina ned på tilløp til uro og oppstander. Mange kinesere er sinte. Den korrupsjonen som mange høytstående partimedlemmer bedriver på lokal basis, ligger ofte bak, snarere enn noe genuint ønske om å utfordre systemet eller styresmaktene i Beijing.

”Corruption in the name of local development”, kaller en kinesisk professor det når partifolk på lokalt nivå lopper penger fra bøndene. En vanlig måte å gå frem på er ved ”re-zoning” av land. Jordbruksområder omdisponeres til industri, og bøndene jages vekk. Ettersom bonden bare har en tidsbegrenset rett til dyrking av en tilvist jordlapp, og bare eiendomsretten til det han produserer på den, kan de lokale partifunksjonærene avspise ham med en symbolsk kompensasjon. Det meste av den merverdien de lokale myndighetene kan hente ved å leie ut grunnen til industriforetak, går til ”local development”. Resten i partipampenes egne lommer. Med en så stor grad av byråkratisk administrert økonomi som Midtens rike fremdeles har, sitter det mange ”paver” på sine ”tuer” og melker den omkringliggende befolkning.

Reformer utsettes

Ved National Peoples Congress’ årlige 14-dagers samling i mars 2006 ble forslag om en omfattende jordreform lagt frem.² Bøndene skulle få full eiendomsrett til jorda – hvori inngikk rett til å selge den. Men med sterke protester fra flere hold, blant annet fra sjefen i Kinas National Bureau of Statistics og fra en høyprofilert marxistisk professor, ble forslaget trukket. Begrunnelsen til professoren var interessant og relevant: Med privat eiendomsrett til jorda forsvinner den siste rest av det ideologiske grunnlaget for Peoples Republic of China (PRC), nemlig statens eiendomsrett til produksjonsmidlene. Dagens pragmatiske ledere tar imidlertid sikte på å komme tilbake til saken neste år.

I dag kan om lag 200 millioner kinesere – gjennom nettverk, dyktighet og korrupsjon – glede seg over en høy og økende levestandard. Den resterende milliarder, som i hovedsak bor inne i landet, kommer etter. Men i sakte tempo. Forskjellene i levestandard minker ikke.

¹ Hva som er ”rettferdig” og ”urettferdig” er ikke alltid lett å enes om. Rettferdig i forhold til hva? Om vi legger til grunn den sosialistiske slagordet, ”yte etter evne og motta etter behov”, finnes det knapt rettferdighet på denne vår jord. I dagens Kina vil de fleste rent intuitivt oppleve en himmelropeende urettferdighet ved de store og økende forskjellene mellom fattige og rike. Også i USA synes jeg disse forskjellene er helt uakseptable.

² National Peoples Congress (NPC) er Kinas forsøk på en lovgivende forsamling. Den består av knappe 3000 delegater, valgt fra hele landet. Det kan være hard konkurranse om å bli valgt. Delegatene trenger ikke være medlem av Partiet. NPC har liten – men økende – makt, tror jeg det er riktig å si.

I Amerika er det også alvorlig maktmisbruk, ...

Også i USA øker forskjellene mellom fattig og rik. President George W. Bush har ført en for meg helt uforståelig økonomisk politikk. Skattelettelser for de rike som stadig øker sin andel av kaka. Men om skattelettelser skal bidra til å øke produksjonen, er det bedre å gi dem til de med dårlig råd. Hvorfor? Fordi mer penger i slukne lommebøker gir seg kjapt utslag i økt etterspørsel med tilhørende vekst i produksjonen. Rike folk kjøper det de trenger uansett. Om skattelettelser i tillegg utformes på en slik måte at incentivene til å søke jobb blir sterkere, kan man få i pose og sekk; en økning i samlet produksjon og en jevnere fordeling av inntektene.

Verre enn økonomiske forskjeller er den tilsidesettelse av loven som president Bush har gjort seg skyldig i på Guantanamo-basen på Cuba. Her sitter fremdeles over 400 fanger – og de fleste har sittet der siden 2002 – uten lov og dom. Det er helt uakseptabelt, og en rettsstat som USA helt uverdigg.

... men "Checks and Balances" begrenser slikt misbruk

Nylig besluttet Høyesterett, med fem mot tre stemmer, at dette fengslet på Cuba strider mot amerikansk lov. Presidenten – den ene av de tre maktsøylene – tvinges til retrett av en av de andre – et uavhengig rettsvesen. Den tredje søylen – Kongressen – har laget lovverket som Høyesterett støtter seg på i avvisningen av presidentens bruk av makt. Som han, etter rettens mening, tiltar seg uten lovgrunnlag.

Nettopp denne tredelingen av makten, fundert på en liberalistisk grunntone og i opplysningsfilosofiens ånd, er det som gjør USA så ulik Kina. I kronikken i Berlingske Tidende nevnt over, trekkes Guantanamo-basen frem. Professor Peter Kurrild-Klitgaard skriver, etter å ha konstatert at amerikansk Høyesterett anser visse av Bush-administrasjonens handlinger her på kant med USAs forfatning, at Høyesteretts vurdering her "... ikke (er) så meget et nederlag for Bush, som det er en sejr for Jefferson, Madison og USAs vise fædre."

Kommunistpartiet har monopol på makten nå, ...

Det høyeste organ i Kina er CPC – Communist Party of China. Med vel 70 millioner medlemmer. Eller vel fem prosent av befolkningen. Det finnes åtte partier til – med til sammen en snau million medlemmer. Men disse er mer for velforeninger å regne. Noen partier i betydningen av å aspirere til å ta over makten fra det regjerende parti, er etter Kinas grunnlov ulovlig. Hvordan, kan man da undre seg, blir det da mulig med "Checks and Balances"? Mer spesifikt, hvordan kan et uavhengig rettsvesen fremstå når ett parti har monopol på makten? CPC kan jo bare endre lover og regler Partiet ikke liker. Eller avsette dommere som ikke har skjønt hva lederne på toppen vil ha.

Legitimiteten til det kinesiske lederskapet – er den i ferd med å forvitte? I en artikkel i International Herald Tribune den 3. juli i år gir spaltisten Nicholas D. Kristof uttrykk for at de rolige tidene i Kina nå går mot slutten. Protestene øker. Forurensningen blir stadig verre å leve med. Og den arbeidsføre andelen av befolkningen går snart ned. En skrantende økonomisk vekst – om så skulle skje – vil svekke regimets legitimitet ytterligere. "I sense more fragility in the system than at almost any time in the 23 years that I've been visiting or living in China", skriver Kristof. Partimedlemmer, fortsetter han, værere denne utviklingen

også. Noen i lederskapet i Partiet vil vurdere å følge modellen på Taiwan med gradvis innføring av flerpartisystem og demokratiske valg. I starten er det liten tvil om at det velorganiserte Kommunistpartiet ville gå av med seieren. Men over tid kunne det samme skje på Taiwan – at andre grupperinger kom til makten.

Men Hu Jintao, dagens toppmann i Beijing, ser ikke ut til å ville vandre langs denne veien. Ved anledninger har han lovprist Nord-Koreas politiske modell. Andre ganger har ettparti-modellen i Singapore vært omtalt i positive ordelag.

... men vil et "Demokrati med kinesiske kjennetegn" tvinge seg frem?

Nicholas D. Kristof peker videre på at kineserne nå er modigere. "Jeg er ikke engstelig for å skrive bitende essayes om Partiet", sier professor Jiao Guobiao ved Beijing University. "If they want to arrest me, let'em."

Nylig ble det fremlagt et utkast til lov som vil forby media å rapportere om uroligheter og opptøyer i landet uten på forhånd å ha fått autorisasjon til det. Men intellektuelle har protestert kraftig på dette – et annet uttrykk for økte spenninger i det kinesiske samfunn. Og for mer frimodige og modige opposisjonelle.

I 1984 vedtok lederskapet i Kina at man skulle utvikle en "Markedsøkonomi med kinesiske kjennetegn". Er det bare et spørsmål om tid før Midtens rike ser nødvendigheten av å utvikle et "Demokrati med kinesiske kjennetegn"? Som bedre vil ivareta det behov for "Checks and Balances" som et mer pluralistisk samfunn i rask utvikling krever?

Poenget er ikke – og det er ikke uviktig – at lederskapet ser på demokrati som ønskelig i seg selv. Poenget er snarere at en form for demokrati kan gi økt legitimitet til de styrende og en bedre balanse mellom ulike interessegrupper. Det vil i sin tur kunne bidra til utviklingen av et mer "harmonisk samfunn", som er det målet dagens lederskap i Kina vektlegger sterkest.

11. juli 2006

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>

August 2006

GLOBALISERING

“Connecting people” er hva globalisering går om. Arbeidsoppgaver som kan digitaliseres og sendes over nett, kan snart utføres hvor som helst på kloden. Det bidrar til en relokalisering av produksjonen. Når ingeniør- og datatjenester kan flagges ut til andre land, vil det skape pressgrupper med en proteksjonistisk agenda? Eller vil man klare å leve med konkurransen fra utlandet slik industrien har gjort i mange år? Omfanget av utflagging er foreløpig lite. Men har vi fantasi til å tenke oss hva fremtiden vil bringe?

”Connecting people”, er Nokias fengende slagord. Egentlig er det hva globalisering går om. Det er blitt så ufattelig mye lettere å komme i kontakt med folk nesten uansett hvor på kloden de befinner seg. Og det går så utrolig kjapt. Bare et tastetrykk unna, enten hun sitter i kontoret over gangen eller i et kontorbygg på andre siden av Atlanterhavet – eller Uralfjellene.

Noen skjelver – andre jubler – når temaet globalisering kommer på banen.

De skjelvende finner vi på fløyene i det politiske bildet. De *konservative* som frykter at nasjonalstaten svekkes når stadig flere NGOer (Non-Governmental Organizations) får makt og innflytelse. Hvordan skal det gå med demokratiet når velorganiserte pressgrupper stadig vinner frem? Og de *radikale* som ser globaliseringen som en form for amerikanisering av hele kloden, der jag etter profitt og mas om økt effektivitet blir stadig sterkere.

De jublende ser globalisering som en kraft for vekst og utjevning både nasjonalt og globalt. Over fire hundre millioner kinesere er blitt løftet ut av fattigdom de siste tyve årene. Hvor hadde de vært om ikke Nokia og andre foretak hadde bidratt til å sette folk i kontakt med hverandre?

Verden blir stadig mindre. Tingene skjer stadig raskere. Det må du – enten du liker det eller ikke – finne en egnet måte å forholde deg til på. Det må også den bedriften du jobber i gjøre. Og det landet du bor i.

Utflagging – ikke bare av skip

Ola heter en mann. Han er byggmester. På Geilo. Dyktig på laftede hytter. For noen år siden prøvde Ola seg på import av tømmer fra Litauen. Det gikk ikke så bra. Man slurvet med tørkingen. Det gav stygge sprekker i treverket. For et par år siden tok Ola skrittet helt ut – han etablerte egen produksjon av laftehytter i Latvia. Her har han nå åtte mann i sitt brød.

Ola kan mer enn lafting. Han kan tegne hytter på data. Sammen med nye hytteeiere gjør han nettopp det. Ren skreddersøm. Så går tegningene over internett til medarbeiderne i Baltikum. De har fått opplæring i norsk lafting. Håndlafting, må vite, for her er arbeidslønningene bare en brøkdel av her hjemme. Dyktige latviere setter opp hytta. Når alt er passet til, merkes stokkene. Hytta tas ned, og det hele går på båt og lastebil til Norge. Til innunder Hardangervidda. Her står polske arbeidstakere klare. Også de med opplæring i, og etter hvert erfaring med, lafting à la Norvège. Hytta settes opp der den hører hjemme. Til sist skjæres torv i samme biotop. Det borger for at taket tåler en varm sommer som den som nå er på hell.

Ola har flagget ut mye av sin virksomhet til Latvia. Ikke bare råvarene – selve trevirket – tar han derfra, men også produksjonen av hyttene foregår der. Videre har han ”flagget inn” polsk arbeidskraft til Norge for å gjøre den siste delen av jobben her. Håndverkere i Latvia, så vel som polske snekkere på jobb i Norge, kan glede seg over bedre betalte jobber.

Også norske virksomheter er med i samarbeidet. Uvdal snekkerverksted, som leverer kjøkkeninnredning og bondeblåmalte senger, opplever et oppsving i aktiviteten. Lokale gravemaskinførere har fått mer å gjøre nå som ”alle” skal ha laftehytte på Geilo.

De lokale skogeierne i Norge er kanskje mindre begeistret for denne utviklingen. Og hva med andre byggmestere som driver med lafting av hytter? De har fått konkurranse fra hold de knapt kunne tenke seg få år tilbake.

Norske politikere kan få en mer anstrengende hverdag. Utflagging av arbeidsoppgaver og innflagging av arbeidskraft gjør det vanskeligere å argumentere for at man – av hensyn til presset i økonomien – bør holde igjen på den innenlandske bruken av oljepenger. Globalisering har som konsekvens at hyttebygging på Geilo nå krever langt mindre innenlandske ressurser enn tidligere. Argumentet om at vi bare skal bruke *avkastningen* av Statens petroleumsfond – Utland, og ikke ta av selve fondet, blir vanskeligere å selge.

Jorda er flat

På slutten av 1990-tallet ble det lagt en fiberoptisk kabel fra USA til India. På havets bunn. Investorene så for seg en lukrativ investering når den enorme kapasiteten for elektronisk overføring etter hvert ble tatt i bruk. Slik gikk det ikke. Dotcom-boblen sprakk ikke lenge etter, og kablet ble en gedigen fiasko. For dem som eide den. Den forventede etterspørselen uteble. Men kablet lå nå engang der. Og nye eiere kunne prise bruken langt lavere.

Indias store, engelsktalende og meget dyktige ingeniørkorps var med ett tilgjengelig på det globale markedet – via meget rimelig, nesten gratis, bruk av fiberoptisk kabel. Det såkalte Y2K-problemet, der Y står for Year og K er romertall for tusen, innebar at datamaskiner måtte oppgraderes for å håndtere årstall med fire siffer – ikke bare to som inntil da. Amerikanske selskapers utkontraktering av jobber til India (outsourcing) skjøt fart. Y2K

fungerte som en vekstmaskin for India. Landets kunnskapsarbeidere ble hurtig koblet på den globale økonomien. De fikk valgmuligheter de tidligere ikke hadde fantasi til å tenke seg. Noen av verdens fremste universiteter hva gjelder teknologi hører hjemme i India. Landet fikk nå igjen for sin satsning her.

FIBEROPTIKK OG BOLIGER

Når et produksjonsanlegg bygges, men ikke gir de inntektene eierne hadde tenkt seg, taper eierne penger. Om de må selge seg ut med store tap, vil nye eiere kunne prise sine produkter eller tjenester lavere. Om den lave prisen i sin tur skaper et vell av forretninger mellom aktører som tidligere ikke hadde mulighet for å komme i kontakt med hverandre, kan noe som i utgangspunktet var en tapsforretning, i et større bilde vise seg å være det motsatte. Det er historien om den fiberoptiske kabelen mellom USA og India. "Connecting people".

Boligmarkedet i USA ser nå ut til å være på vei nedover – de siste tolv månedene har prisnivået ligget flatt. Med høyere rente vil noen tvinges til å selge sin bolig og flytte ut. Andre flytter inn. Krypende boligformue, dvs. verdien av konsumkapitalen synker, vil i neste omgang virke dempende på amerikaneres forbruk. Noen "oppside" på det nasjonaløkonomiske planet av fallende boligpriser er vanskelig å se. På sikt kan imidlertid den økte sparingen som amerikanere oppmuntres til – for å gjenoppbygge noe av den tapte formuen som fall i verdi på fast eiendom fører med seg –, bidra til en sunnere økonomi. USAs behov for å låne penger av andre blir mindre.

Mens utkontraktering av deler av virksomheten (outsourcing) preger Indias relasjon til den rike del av verden, er det utflagging av hele virksomheter (offshoring) som preger Kinas. Bare i løpet av de fire første årene av det nye årtusen har utenlandske selskaper bygget opp 60.000 fabrikker i Midtens rike. Kinas inntreden i Verdens handelsorganisasjon (WTO) i desember 2001 bidro til å gi globaliseringen ytterligere fart. WTO-avtalen innebærer en årlig oppfølging av at Kina holder seg til de ordninger man er blitt enige om. Det borger for en stødig utvikling mot et mer forutsigbart og regelstyrt økonomisk system. For alle som har vært i Kina er det helt unødvendig å minne om at her er langt igjen.

Nye begreper – for å begripe

Alt arbeid som kan digitaliseres og sendes over nettet, er nå blitt en handelsvare. I en rapport fra konsulentselskapet McKinsey anslås det at halvparten av alle ingeniørtjenester kan gjøres uavhengig av hvor produktet eller endelig bruker befinner seg. Vi minner om byggmester Ola. Han sitter hjemme i Skurdalen med sine tegninger og beregninger for laftehytter som bygges i Latvia.

For finans og regnskap anslår McKinsey at vel tredve prosent kan lokaliseres utomhus. Back office-tjenester for finanstransaksjoner fra alle verdens fire hjørner blir levert av selskaper lokalisert i Dublin.

For tjenesteyting – den klart største sektoren i enhver moderne økonomi – mener McKinsey at vel ti prosent av alt arbeidet kan gjøres hvor som helst i verden. I 2003 var om lag 1,5 millioner jobber i servicesektoren flagget ut fra rike til fattige land. McKinsey anslår at dette tallet vil stige til fire millioner i 2008. Det er bare én prosent av alle jobbene i servicesektoren i verdens rike land.

Med en stadig mer omsegripende globalisering blir det behov for å skille mellom *personlige tjenester* og *ikke-personlige tjenester*. Det er bare de sistnevnte – ingeniørens beregninger og regnskapsfolkenes taloppstillinger, som kan leveres elektronisk og over store avstander uten at kvaliteten blir merkbart forringet –, som kan lokaliseres i andre land. De personlige må leveres lokalt. Drosjeturen fra Nydalen til Bærums Verk kan ikke flagges ut. Ei heller jevnlig massasje for en vond skulder. Eller et hyggelig herrelag på Theatercafeen.

Den tredje industrielle revolusjon

I 1810 var det to millioner bønder i Amerika. I dag er det like mange. Men den gang utgjorde bondestanden over åtti prosent av arbeidsstyrken, mot om lag to prosent i dag. Hva har de drevet med, de som ellers ville ha dyrket jorda? Under den industrielle revolusjon, som startet i England rundt 1750 og varte frem til inn i det tyvende århundre, gikk arbeidstakere over fra landbruk til industri. I USA var denne perioden preget av bygging av kanaler og senere av jernbane. Deretter tok produksjon av biler og veier, samt elektrifisering av samfunnet, over.

Under det man kan kalle den andre industrielle revolusjon, vokser tjenesteyting på bekostning av industri. Mens tredve prosent av arbeidsstokken i USA jobbet i industrien i 1953, var dette tallet sunket til 13 prosent femti år senere.

Den tredje industrielle revolusjon kaller professor Alan Blinder ved Princeton University den perioden vi er inne i nå. Ny teknologi gjør at mange flere varer og tjenester etter hvert kan produseres langt unna endelig bruker. Produksjon og andre aktiviteter blir relokalisert på global basis. Blinder tror at mange av de aktivitetene vi i dag ikke kan forestille oss blir globalisert, likevel kan ende opp reisende over landegrenser. Hans estimat eller gjetning på arbeidsplasser i rike land som vil kunne bli truet av utflagging, er det mangedobbelte av tallet i McKinseys studie.

Mange av jobbene som i fremtiden vil flagges ut, holdes i dag av ressurssterke folk. Hvordan vil ingeniører, forskere og bankfolk reagere når virkeligheten innhenter dem, slik den for mange tiår siden innhentet industriarbeideren, ved at jobbene de sitter på enkelt kan flyttes ut? Vil det gi press i retning av økt proteksjonisme? Eller vil omstillinger som industrien har vendt seg til, også bli akseptert på andre felt? Vil Europa, med sitt rigide arbeidsmarked, oppleve sterkere svettetokter enn USA, med sitt mer fleksible?

Mens det gammelmodige begrepet multinasjonale foretak henspilte på en hybrid modell; man produserte i ulike land for de lokale markeder, mens ledelse, forskning og utvikling, og andre sentrale oppgaver, ble holdt samlet i moderlandet, er tiden nå kommet for det som sjefen i IBM, Samuel J. Palmisano, kaller *det globalt integrerte foretaket*. Han ser bedriften som bestående av en kombinasjon av ulike funksjoner og ulike ferdigheter. Hvor skal de ulike komponentene lages? Hvor settes sammen? Hvor utvikles? Hvem skal gjøre hva – outsourcing eller gjøre det selv? Akkurat som for byggmester Ola på Geilo. Hvilket belyser et

interessant poeng; Globalisering er ikke forbeholdt de store. Ny teknologi er etter hvert blitt så brukervennlig at selv små bedrifter kan svinge seg i valsen.

Globaliseringens konsekvenser – og vår manglende fantasi

Mange av dem som skriver om globalisering, legger til grunn at vi har bak oss de grunnleggende nyvinningene rent teknisk sett. I tiårene som kommer, vil *implementering* prege bildet, dvs. vi tar i bruk mikrobrikker og alt det der på områder vi i dag knapt kan tenke oss.

Tenk bare på elektrisitet. Veien fra kunnskap om elektrisitet og Edisons glødelampe frem til dagens bruk av strøm til alt mulig har vært lang, spennende og umulig å predikere. Nye oppfinnelser av mindre epokegjørende karakter har ført til anvendelser av strøm på stadig nye områder. Flere av laftehyttene som Ola har satt opp litt lenger inne på Hardangervidda, har solcellepanel. Hvem kunne ane at det var mulig å få en moderne versjon av Edisons glødelampe til å lyse opp i en norsk fjellhytte, langt borte fra alt som heter master og ledninger, slik at jeg kan arbeide med dette månedsbrevet, selv om det er svarte natta ute?

Eller tenk bare fem eller ti år tilbake i tid. Mange betaler i dag regninger på måter man den gang ikke kunne forestille seg. Og hvor viktig er ikke e-post og internett blitt for mange av oss? Helt utenfor vår forestillingsverden ti år tilbake i tid.

Verdens største leksikon heter i dag Wikipedia. Det er brukerprodusert. Folk skriver selv inn – og retter på hverandre. Hvilket innebærer løpende oppdatering. Encyclopædia Britannica kan være i ferd med å bli kjørt av lasset, sin over to hundreårige historie til tross. Hadde du fantasi for ti år siden til å tenke deg det?

Har du fantasi til å se for deg hvordan arbeidsdagen din ser ut om nye ti år? Hvem du jobber sammen med og hvordan? Og hvilke aktiviteter som vil oppta fritiden? Sammen med hvem? ”Connecting people” vil skje på måter og områder i fremtiden som vi vanskelig kan ha noen klare forestillinger om i dag.

Litteratur:

Blinder, A. S. (2006), “Offshoring: The next industrial revolution?”, *Foreign Affairs*, March/April

Farrell, D., Laboissière, M. A. & Rosenfeld, J. (2005), “Sizing the emerging global labor market”, *The McKinsey Quarterly*, Number 3

Friedman, T. L. (2005), *The world is flat*, Farrar, Straus and Giroux, New York

Palmisano, S. J. (2006), ”The globally integrated enterprise”, *Foreign Affairs*, May/June

30. august 2006

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>

September 2006

GLOBALISERING FØR OG NÅ

I 1846 tok britene ensidig vekk toll på import av korn. En økende liberalisering av handelen fulgte. Under perioden med gullstandard (1870—1913) bidrog som oftest internasjonale kapitalbevegelser til stabilisering av økonomier under stress.

Den globaliseringsperioden som startet rundt 1980, er vi fremdeles midt oppe i. De siste par tiår har den årlige veksten i internasjonal handel vært omtrent det dobbelte av veksten i globalt BNP.

Det internasjonale pengefondet har innsett at en revurdering av hensiktsmessigheten av frie kapitalbevegelser er på sin plass. Frie kapitalbevegelser er ikke noen forutsetning for fri handel. Ønskeligheten av fri handel er det liten uenighet om.

Martin Luther var ikke like progressiv på alle områder. For den opprørske presten tjente handel med andre land ”intet nyttig formål ... og ville ikke ha blitt tillatt om vi hadde hatt skikkelig regjeringer og prinser ...”³ I hans århundre – det sekstende – hadde det internasjonale varebyttet ikke rare omfanget. Fra år 1500 til år 1600 seilte kun 770 skip fra Europa til resten av verden.

Pax Britannica og gullstandarden bringer landene nærmere sammen

Den første perioden med en akselerasjon i det økonomisk samkvem mellom land, kom i gang etter Napoleons tid – han tapte, som du husker, ved Waterloo i juni 1815. I 1846 tok britene ensidig vekk toll på import av korn. En økende liberalisering av handelen fulgte. Men også tid- og stedvis det motsatte, som da USA på 1860-tallet økte tollsatsene på ferdigvarer til temmelig høye nivåer, og lot dem forbli der til godt inn i det tyvende århundre.

I denne perioden eksporterer de rike landene ferdigvarer til fattige. Disse fattige landene – mange av dem kolonier – skiper råvarer og jordbruksprodukter tilbake til Europa.

³ Sitatet her er hentet fra Bermanke (2006).

Regler for immigrasjon var liberale. I 1901 har USA nær 80 millioner innbyggere. I det påfølgende ti-året tar landet i mot snau 9 millioner immigranter. Først i 1921 setter USA grenser for innvandring. Det forhindrer ikke at Amerika i det siste tiåret av forrige århundre tar i mot like mange som i det første ti-året. Men med snart 300 millioner mennesker i USA, utgjør 9 millioner en langt mindre andel.

Med gull som fast og felles verdimåler for de fleste lands penger fra 1870 og frem til 1913, ble forholdene lagt godt til rette for eksport av kapital. Storbritannia, som med sin Pax Britannica så til at tingene i det store og hele gikk riktig for seg, hadde år om annet et spareoverskudd på fire-fem prosent av BNP. Det gav grunnlag for realinvesteringer og kapitalakkumulasjon i fattige land.

Under perioden med gullstandard bidrog som oftest internasjonale kapitalbevegelser til stabilisering av økonomier under stress. Med tillit til at gullverdien for valutaen vender tilbake – at myndighetene holder sitt løfte om seddelinnløsning i rent gull – innebærer finansielle kriser, der gullverdien faller litt og renten stiger litt, at kapital strømmer *inn* i landet. Den nye kapitalen gir tid til å områ seg, og anledning til å bringe eget hus i orden. Økning i arbeidsledighet etc. begrenses.

”Den andre tredveårskrigen” kalte Winston Churchill perioden 1914-1945, ut fra betraktningen at den andre verdenskrigen nærmest var for en forlengelse av den først å regne. Mellomkrigstiden er preget av stagnasjon og tilbakeskritt. Tollmurer bygges opp, og valutaer skives ned. Begge deler med sikte på å bedre eget lands konkurransemuligheter. Varehandel for landene i Vest-Europa målt i forhold til BNP, synker fra 14 prosent i 1913 til 9 prosent i 1950, dvs. samme nivå som i 1870. Først på slutten av 1980-tallet er handelen i vår del av verden tilbake på nivået fra 1913, relativt sett.

Tettere økonomisk samkvem etter den andre verdenskrigens slutt

Den andre perioden med globalisering starter i 1945 og strekker seg frem til rundt 1980. Hvorfor stanse ved 1980? Det andre oljeprissjokket var man mest opptatt av der og da. I ettertid vet vi at noe langt mer dramatisk fant sted på denne tiden; Kina starter Den lange marsjen inn i den globale økonomien. Under Deng Xiaoping skifter Kina kurs. Man åpner opp for utenlandske direkteinvesteringer og markedskreftene får gradvis friere spillerom. De fulle konsekvensene av Midtens rikes inntreden i den globale økonomien har vi enda ikke sett.

Perioden 1945-1980 kan vi kalle Bretton Woods tiden, etter konferansen som ble holdt her i 1944, der retningslinjene for internasjonalt økonomisk samkvem etter Den andre verdenskrigen ble streket opp. IMF og Verdensbanken ble de sentrale institusjonene. Et viktig formål var å unngå ”feila frå i går”, som Prøysen ville sagt, nemlig proteksjonisme og konkurrerende devalueringer.

Bestevilkårsprinsippet, der den tollreduksjon du gir til et land skal gjelde for alle andre, bidrog til en rask reduksjon i handelshindringer i regi av GATT, og til en markant økning i det internasjonale varebyttet. Stadig synkende transportkostnader virket på samme måte som lavere toll. Imidlertid valgte man å holde handel i jordbruksvarer og tekstil, så vel som mange typer tjenester, utenfor den generelle liberaliseringen.

Globaliseringen skyter ny fart rundt 1980

Den tredje globaliseringsperioden som startet rundt 1980, er vi fremdeles midt oppe i. De siste par tiår har den årlige veksten i internasjonal handel vært omtrent det dobbelte av veksten i globalt BNP. Nye runder med nedskjæringer i i handelshindringer har funnet sted, hvorav Uruguay-runden som ble avsluttet i 1994, etter å ha ligget nede i tre år, er den viktigste. Verdens handelsorganisasjon (WTO) tok over for GATT samtidig som 20 nye land kom med i organisasjonen. Den viktigste nyvinningen ved WTO er regelverket for håndtering av uenighet, det såkalte Dispute Settlement System.

Ved inngangen til 2005 opphørte den såkalte Multifiberavtalen av 1973, der verdens rikeste land hadde fastsatt kvoter for hvor mye tekstil- og konfeksjonsvarer de var villige til å kjøpe fra andre land. Hensikten var å beskytte egne bedrifter. For land som Kina og Norge var denne opphevelsen, som var vedtatt ti år tidligere, en udelt velsignelse. Kina kan underprise sine konkurrenter og øke produksjon og salg. Norge kan glede seg over raskt fallende priser på teko-produkter. Verre er det for land som Portugal og Mexico som ser sine markeder gli over på kinesiske hender.

Kontrollen med kapitalbevegelser ble gradvis uthulet og etter hvert mer eller mindre motvillig oppgitt. I juli 1990 var det i prinsippet fritt frem for innbyggere og bedrifter i de fleste OECD-land å plassere eller låne penger i den valuta de måtte ønske. Og i de typer finansielle instrumenter som markedet kunne by på.

Friere kapitalbevegelser – en blandet velsignelse

Parallelt med – og ikke uventet – førte frie kapitalbevegelser til friere valutakurser. Å holde fast valutakurs når store aktører i markedet, med mulighet til å flytte enorme beløp over fra en valuta de ikke liker til en valuta de liker, gjør nettopp det – selger unna thailandske baht for eksempel, mot dollar, som de gjorde sommeren 1997 – blir det, på et gitt tidspunkt, umulig for landet med den svake valutaen å stå imot. Enten må man la valutaen flyte. Nedover. Eller stenge for veksling. Thailand valgte det første. Malaysia det andre.

Krisen i Thailand spredte seg til andre land i Asia, for dernest å gjøre livet surt for folk i både Russland og i Latin-Amerika. Selv i ettertid er det ingen enighet om hvorfor krisen kom, og hvorfor den fikk det forløpet den fikk. Debatten raser om hvorvidt det internasjonale samfunn, anført av Det internasjonale pengefondet, håndterte krisen på en god måte eller ikke.

Den sterkeste kritikken av IMF, i betydningen av den med størst tyngde, kommer fra professor Joseph Stiglitz, som i 2001 attpå til mottok Nobels minnepris i økonomi.⁴

I Pengefondet har de rike landene, anført av USA, vist stor evne til å fremme ideer som tjener egne interesser. Blant disse er ønskeligheten av fri bevegelse av kapital over landgrensene. Imidlertid førte for lett tilgang på andre lands sparemidler til at prosjekter som ikke skulle hatt penger, fikk det. Finanshusene i Thailand – som bankene i Norge noen år tidligere – maktet ikke å skille klinten fra hveten. Frie kapitalbevegelser, sier Stiglitz, var "the single most

⁴ Se Stiglitz (2006). Se også Basu (2003) for mange interessante refleksjoner. Blant annet denne: Folk går langt oftere på limpinnen enn hva individuell rasjonalitet tilsier. Gjerne den samme limpinnen. Når økonomene legger overdreven vekt på individuell rasjonalitet, får de ikke med seg dette poenget.

important factor leading to the crisis”. Og frie kapitalbevegelser, minner professoren om, er ikke noen forutsetning for fri handel som Stiglitz, som økonomer flest, er tilhenger av.

En revurdering av hensiktsmessigheten av frie kapitalbevegelser har IMF måttet medgi er på sin plass. Spesielt er korte bankinnskudd i utenlandsk valuta, der banken ikke har kurssikret innskuddet, meget farlige. Når slike innskudd finansierer lange utlån i egen valuta, har banken en dobbelt eksponering; på valuta så vel som på løpetid. En valutakrise kan i så fall lett føre til en bankkrise som i neste omgang gir en full økonomisk krise i landet. Nettopp dette opplevde landene i Asia i 1997—1998.

Litteratur:

Basu, K. (2003), ”Globalization and the politics of international finance: The Stiglitz verdict”, *Journal of Economic Literature*, 885—899

Bernanke, B. (2006), “Global Economic Integration: What's New and What's Not?”, Paper presented at symposium sponsored by Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, August 24-26, 2006

Stiglitz, J. E. (2005), “The overselling of globalization”, i Weinstein, M. M. (red.), *Globalization. What's new?*, Columbia University Press, New York

Oktober 2006

HAR ITALIA FÅTT NOK AV EURO?

Torsdag 19. oktober 2006 nedgraderte ratingselskapet Fitch italienske statspapirer til AA- fra AA. Standard & Poor's gjorde like ens. Av de tolv EU-landene som har tatt euroen i bruk, er det bare Hellas som har dårligere kredittverdighet enn Italia. Hva er galt med Italia? Hvor skal dette ende? Tvinges Italia ut av den Økonomiske og monetære unionen (ØMU)? Eller vil Italia selv pigge av? Har man retningslinjer for å håndtere en slik eventualitet?

Den 7. november 1989 tvinger en folkeoppstand regjeringen i Øst-Tyskland til å gå av. To dager senere går folket løs på Berlinmuren. Jernteppet revner. Det sovjetiske imperium går sin oppløsning i møte. Kansler Kohl griper den historiske sjansen – et samlet Tyskland kan nå bli en realitet. President George H. W. Bush gir sitt samtykke. Frankrike tviler. Et for stort og mektig Tyskland er president Francois Mitterand lite interessert i. Men da heller ikke Storbritannia under Margareth Thatcher ser med stor skepsis på et samlet Tyskland, gjelder det for Frankrike å få en størst mulig motytelse.

ØMU ser dagens lys

Tysklands sterkeste utenrikspolitiske kort var valutaen. På grunn av lav inflasjon og en stabilitetsorientert økonomisk politikk hadde den tyske marken fått en grunnfestet stilling i Europa. Andre land var nødt til temmelig nært å følge de tyske rentene. Om Tyskland ville gå med i en monetær union – i praksis la andre land være med å bestemme pengepolitikken på kontinentet – kunne Frankrike godta et samlet Tyskland. Felles valuta ville i tillegg gi en symbolverdi og virke integrerende, både økonomisk og politisk.

Kansler Kohl godtok prisen på tysk samling – oppgivelse av den tyske marken. Den 1. januar 1999 ble euro felles valuta for 11 EU-land. Tre år senere kom euro i sedler og mynt.

Felles mynt er ingen spøk. Det enkelte land mister pengepolitisk selvstendighet. Verken renter eller valutakurs er noe man kan endre på om stabilitetshensyn skulle tilsi behov for det. Myndighetene i det enkelte land står bare tilbake med finanspolitiske virkemidler. Om etterspørselen er for nedadgående og arbeidsløsheten for oppadgående, kan myndighetene senke skattene eller øke de offentlige utgiftene. Eller litt av begge deler. Men heller ikke her står man fritt. Økte offentlige utgifter som ikke er finansiert med skatter og avgifter, fordrer

låneopptak i markedet. Med felles valuta har man et felles marked å låne i. Om land skulle føre en ansvarsløs finanspolitikk med tilhørende store lånebehov, ville det presse renten opp. Den felles renten blir høyere. Og land som skjøtter sine statlige finanser på ansvarlig vis, pålegges en ekstra kostnad.

For å unngå en slik utvikling ble man enige om at underskuddet på de offentlige budsjettene ikke skal overstige tre prosent av bruttonasjonalproduktet det enkelte år, og at bruttogjelden på det offentliges hender skal holdes under 60 prosent av BNP.

Italia mister høyde

Siden euroen kom har Italia hatt en begredelig økonomisk utvikling. Raskere lønnsøkning enn andre Euroland og lavere vekst i produktivitet er en sikker oppskrift for tap i konkurransekraft. Lettere blir det ikke når mye av hva italinske bedrifter produserer er relativt enkelt å kopiere. Mens Kinas inntreden i den globale økonomien i all hovedsak er til fordel for Norge, er bildet langt mer sammensatt i Italia. Produsenter av møbler, sko og klær tvinges til omstillinger. I den lille byen Manzano (7.000 innbyggere) i Nord-Italia har over 200 småforetak lagt ned sin møbelproduksjon, og de 900 som er igjen, kjemper for å klare seg. Bevegelse oppover i verdikjeden er løsningen for mange. Men dess flere som gjør det – og som lykkes med nisjeproduksjon av kvalitetsvarer – dess vanskeligere blir det for andre å følge etter.

Statsfinansene er også i ulage. Italia har verdens tredje største statsgjeld i absolutte tall, etter USA og Japan. Godt over hundre prosent av BNP, dvs. langt over de formelle kravene ØMU stipulerer. På toppen av dette – og av strukturell karakter – kommer den lave fødselsraten som peker i retning av et raskt synkende folketall i landet. En markant økning i andelen pensjonister i Italia vil bidra til ytterligere anstrengte statsfinanser.

Italias nye regjeringssjef, Romano Prodi, fersk fra sjefsstolen i EU-Kommisjonen i Brussel, har et knappest mulig flertall i Nasjonalforsamlingen. Tilliten til at han skal makte å gjenreise vekstkraften i italiensk økonomi blir ikke styrket av de problemene han nå har for å få gjennom et ansvarlig budsjett. Et forventet underskudd på 4,6 prosent av BNP for inneværende år skal kuttes ned til under 3 prosent for neste år. Det innebærer upopulære innstramninger.

Hvorfor har Italia sovet i timen?

Med euro i stedet for lire sank det italienske rentenivået markant. Nå var det ikke lenger behov for noe påslag på renten av frykt for fremtidige nedskrivninger av valutaen. Den lave renten gjorde det lettere å bære statens gjeld og fristende å låne mer. En populistisk statsminister, Silvio Berlusconi, som satt med makten i fem år fra 2001, lot ikke sjansen gå fra seg. Men lite er gratis her i verden. Den økende statsgjelden Italia nå sliter med har gjort långivere verden rundt skeptiske. Vil den italienske stat makte å innfri sine forpliktelser? Sagt på annen måte, vil den til enhver tid sittende italienske regjering makte å skattlegge sine borgere så kraftig at det finnes penger nok til å betjene gjelden? Evtuelt ha slik tillit i markedet at gammel gjeld kan betjenes ved utstedelse av ny?

Tidligere – med sin egen italienske lire – var det ingen *kredittrisiko* forbundet med å kjøpe italienske statspapirer i landets egen valuta. Bance d'Italia kunne alltid trykke de sedlene i lire som skulle til for å betjene gjelden. Derimot var det, som nevnt over, *valutarisiko*. Mon tro om det må flere lire til om seks måneder for å kjøpe hundre tyske mark enn i dag?

Det markedet spør seg i disse dager er hvorvidt Den europeiske sentralbanken (ESB) vil forstrekke Italia med nye penger, om ingen andre vil. Reglene her er klare. Det skal ESB ikke gjøre. Eller som sjefen i Banque de France sier: "The market seems to believe that there will be a bailing out" for Euroland som lever over evne. Og fortsetter: "That simply cannot happen, and will not happen". Om denne erkjennelsen siger inn over markedet og blir trodd, kan man vente ytterligere rentestigning på italienske statspapirer. Nedgraderingen fra ratingbyråene som nå nylig har skjedd, har medført økte renteutgifter på nye statlige lån, beregnet til 50-60 millioner euro pr. år.

Utsiktene fremover

Optimistene tror at myndighetene i Italia snart vil få et budsjett på plass som legger forholdene til rette for bedre balanse mellom offentlige inntekter og utgifter. Videre gjøres det strukturelle grep for å få mer effektive produktmarkeder. Eksempelvis har man nylig avviklet en bestemmelse for bakerier fra 1956 som satte begrensninger på hvor mye brød som kunne produseres i de enkelte distriktene. Et tredje element er forsterket kamp mot korrupsjon og skatteunndragelse som forventes å gi flere milliarder euro til statskassen.

I en slik situasjon som den Italia nå er i, må finansministeren være optimist. Men å bagatellisere nedgraderingen som to ratingselskaper nettopp har gjort, hvor lurt er det? Og hvor relevant er argumentet han bruker: Analytikerne som har gjort jobben, skjønner ikke Italia godt nok – de skjønner jo ikke italiensk?

Pessimistene ser for seg at Italia ut av ØMU går. Eventuelt blir kastet ut om landet ikke innen rimelig tid makter å innfri kravene som er satt. Her er delikate problemer. For det første finnes det ingen fastlagt prosedyre for hvordan et land trer ut av EUs monetære union. For det andre, hvordan skal det gjøres rent teknisk?

Hva gjelder det siste punktet kan man tenke seg en slik skisse: Italia skaper en ny valuta. Vi kan kalle den for nye lire (NIL). I utgangspunktet settes vekslingskursen til 1:1 mot euro. Fordringer i euro forblir denominert i euro. Men lønninger og pensjoner blir nå i nye lire, men ellers uendret rent nominelt. Nye fordringer denomineres i den valutaen långiver og låntaker blir enige om.

La oss tenke oss – neppe urealistisk – at nye lire, temmelig umiddelbart etter å ha gjort sin entree, faller i verdi, f. eks. slik at 120 nye lire må nå til for å kjøpe 100 euro. Italienske lønninger og pensjoner som er i nye lire, blir tilsvarende redusert målt i euro. En svekket valuta legger forholdene til rette for en raskere prisstigning.

Rentedifferansen mellom NIL og EUR vil langt på vei bli bestemt av forventningene til den fremtidige valutakursen. Om depresieringen ansees som tilstrekkelig, og om det er tillit til at fremtidige lønnsøkninger ikke vil spise opp den konkurranseforbedring som en svakere lire har gitt italienske foretak, trenger ikke rente på nye lire være mye høyere enn på euro. Men

om troverdigheten av en stabiliseringspolitikk svikter, vil det raskt gjenspeiles i større rentedifferanser.

Videre vil den gjelden den italienske stat har i dag, som er denominert i euro, bli tyngre å bære. Det skyldes at fremtidige skatteinntekter vil være i nye lire som altså ligger an til å miste høyde mot euro.

Avsluttende kommentarer

Om du kjøper argumentasjonen over, vil en nominell lønnsnedgang i euro, med bibehold av fellesvalutaen, kunne være et bidrag til løsning av Italias økonomiske problemer. Hvorfor ikke da heller enes om det og således slippe å gå veien om innføring av nye lire, med den usikkerhet, tap av prestisje og kostnader det vil ha? Fordi en nominell lønnsnedgang over hele fjæla på la oss si seks-åtte prosent er meget vanskelig å tenke seg gjennomført i praksis. Ved en svekket valuta opplever *alle* redusert kjøpekraft av lønninger og pensjoner. Om man aksepterer lavere lønn for egen del, har man ingen garanti for at *andre* gjør det samme.

I Banca d'Italia er man trolig i gang med å legge planer for den – om enn lite sannsynlige – eventualiteten at euroen må ut og nye lire inn. Men å snakke om det, kan man ikke. Det ville kunne fremskynde en lite ønsket utvikling.

Som en ledende sentralbankperson – ikke italiensk – en gang sa til meg: ”Vi har den valutapolitikken vi har, inntil vi har en annen.”

26. oktober 2006

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>

November 2006

SKATTERABATT FREMFOR HØYERE PENSJON?

Den nye Stortingsmeldingen om alderspensjon hviler på to prinsipper. Det skal lønne seg å jobbe. Og den enkelte skal ha frihet til å velge når hun vil gå over på pensjon. Men frihet til å velge kan utvides. La den som vil jobbe utover fylte 67 år, få valget mellom skatterabatt og en ytterligere økning av pensjonen. Lavere skatt kan virke mer motiverende for å stå i jobben. For staten kan en slik ordning bli billigere. Og for arbeidsgiver kan det bli mer interessant å holde på eldre arbeidskraft om noe av skatterabatten kommer arbeidsgiver til gode.

Arbeidet med en fornyelse av systemet for alderspensjon i Norge skrider sakte fremover. Et Øystein Olsen utvalg leverer sin innstilling i 1998; en pensjonskommisjon under ledelse av Sigbjørn Johnsen kommer med sine vurderinger og forslag i 2004; og nå altså St. Meld. nr. 5 (2006-2007) – Opptjening og uttak av alderspensjon i folketrygden. Denne meldingen legger opp til nye regler for økonomien til de eldre. Men ikke bare det – Stortingsmeldingen tar sikte på å skape et bærekraftig grunnlag for vårt pensjonssystem. En mer hensiktsmessig fordeling av risiko – der staten ikke lenger bærer all risiko alene – er et viktig bidrag her. Når forventet levealder øker, blir pensjonsbyrden for staten større om ikke reglene endres i lys av at folk lever lenger. Men det gjør de – reglene, altså. Om forventet levealder øker med ett år, må fremtidige pensjonister arbeide åtte måneder lenger for å få samme pensjon.

Det synes vi er bra.

Bra fordi det er mer rettferdig. Og bra fordi folk stort sett har godt av å ha en jobb å gå til. Har du ikke selv lagt merke til det? Hvordan folk som slutter å jobbe, veldig fort blir veldig selvsentret? Og i samme slengen mister sin nysgjerrighet? Verken til glede for seg selv eller sine omgivelser.

Bakgrunn og Hovedprinsipper

Eldrebølgen vil snart rulle innover Norge. Det blir dyrt for skattebetalerne. For dyrt. Derfor skal reglene endres. Grunnprinsippet i det nye opplegget er enkelt: Det skal lønne seg å jobbe. 40-årsreglen forsvinner. Det gjør bestearsreglen også som sier at bare de 20 beste årene teller når alderspensjonen skal beregnes. Etter opplegget i Stortingsmeldingen skal ett år mer i arbeid gi mer pensjon, uansett. Høste som man sår. Flykapteinen som avslutter sin karriere

som internt bud, får større pensjon enn han som takker for seg etter å ha satt flyet ned på bakken for siste gang. Det gjør også professoren som blir eksamensvakt, sammenlignet med hun som ikke blir det. I begge tilfelle under forutsetning av at alt annet ellers er likt.

Imidlertid er det bare inntekt opp til syv ganger grunnbeløpet i folketrygden (7G) som gir pensjonsrettigheter. For tiden er det rundt 435.000 kr. All inntekt utover dette har null verdi som grunnlag for fremtidige pensjoner. Men skatten går ikke ned av den grunn. Denne reglen er hensiktsmessig i utjevningsøyemed. Yte etter evne – motta etter behov.

Et grunnprinsipp nummer to, i tillegg til at det skal lønne seg å jobbe, er frihet til å velge. En logisk konsekvens av disse to prinsippene er at det skal koste dyrt om man velger å gå av tidlig. Regneeksempel i meldingen viser at en person med årsinntekt på 311.000 kr som går av når han er 62 år, vil få 131.000 kr i pensjon. Om han derimot jobber i fem år til og går av ved fylte 67 år, vil pensjonen bli på 189.000 kr. Det er 44 prosent flere kroner – alle tall før skatt.

Hvordan forslagene er blitt mottatt

Sliterne i arbeidslivet er det Regjeringen ønsker å tilgodese med det nye opplegget. Vinnerne med ny folketrygd er folk med lavere inntekter som har jobbet i hele sitt voksne liv. Regneeksempler viser at industriarbeidere som jobber fra de er 20 til de er 67 år, fort vekk vil kunne få 40.000 kr mer i årlig pensjon.

Taperne er folk med lang utdanning. Som student på fulltid samler man ikke opp pensjonspoeng. Og som ferdig utdannet har man to ulemper sammenlignet med dagens ordning; taket for pensjonsgivende inntekt er satt ned, og besteårsreglen er falt bort. Når i tillegg alle år i arbeid gir pensjon, betyr dette at akademikere relativt sett, og trolig også for noen i absolutt forstand, kommer dårligere ut ved det nye opplegget.

Alt snakket om at man må satse på utdanning og kompetanse blir lydende noe hult i lys av St. Meld. nr. 5 (2006-2007). Men her må vi ikke glemme to ting: Utdanning har et klart element av konsum – det er en glede å lære. Og globalisering og kjappe teknologiske fremskritt er i seg selv med på å øke avkastningen på utdanning. Lønnsforskjellene er klart økende i Norge så vel som i de fleste andre land.

Mer tvilsomt vil mange mene det er at Regjeringen vil fjerne skattefradrag for privat pensjonssparing. Som vel er særlig interessant for folk med lang utdanning og høy inntekt.

”Full pott for våre medlemmer”, sier LO-sjef Gerd Liv Valla. Og Kjell Bjørndalen, leder for Fellesforbundet, stemmer i: ”Regjeringens forslag til opptjeningsregler er bedre enn det vi så i Pensjonskommisjonens forslag.”

Skatterabatt – er det noen som har tenkt på det?

Den tilvante tenkemåten, sa Sovjetunionens siste statsoverhode, Mikhail Gorbatsjov, stenger for endringer. Litt den følelsen kan man få når man leser om Regjeringens forslag til ny folketrygd. Hvorfor skal belønningen for å jobbe et år til utelukkende komme i form av økt pensjon? Om det er slik at motivasjonene for å stå på er større om de samme pengene brukes på annen måte, hvorfor da ikke vurdere det?

La oss gå konkret til verks. La Ola ha 5G i inntekt, dvs. 311.000 kr pr. år. Han er snart 67 år. Etter de foreslåtte reglene skal Ola, med 40 år i lønnet arbeid, ha 189.000 kr i årlig pensjon. Om han skulle velge å jobbe et år til, blir pensjonen betydelige høyere, og det av to grunner. For det første fordi de allerede opptjente pensjonsrettighetene da skal deles på ett år mindre. For det andre fordi han i ett år til vil betale inn til egen pensjon. Av figur 7.1 og tabell 7.2 i Stortingsmeldingen anslår vi at Ola vil få 16.000 kr mer i pensjon om han går av i det han runder 68 år snarere enn 67 år, og at han da har en forventet gjenværende levetid på 17 år. La oss videre anta at Ola har 30 prosent i marginalskatt på sin pensjon. Fra statens synsvinkel er man således villig til å la Ola få 11.200 kr mer pr. år i 17 år for å jobbe et år til. For resonnement vi her presenterer spiller unøyaktighetene i disse tallene ingen rolle.

Hva er nåverdien av 11.200 kr hvert år i 17 år for staten? Og hva er den for Ola?

Staten først. Den risikofrie realrenten som staten anvender i prosjekter med lav risiko, er 4 prosent. Det er også den realrenten Statens Pensjonsfond – Utland legger til grunn som en naturlig avkastning på lang sikt. Neddiskontering av 11.200 kr hvert år i 17 år med en rente på 4 prosent gir en nåverdi på 136.000 kr.

Dernest Ola. Hvilken nåverdi setter han på å få 11.200 kr mer å rutte med hvert år så lenge han lever? Det spørs hvor lenge han regner med å leve, og hvilken glede han forventer å ha av mer penger. Det siste sagt mer teknisk; hvilken diskonteringsrente er det rimelig å tro at Ola Nordmann, som snart runder 68 år, vil legge til grunn?

Gleden han har av penger – muligheten for å nyttiggjøre seg dem på fruktbart og spennende vis – blir mindre ettersom årene går. Preferanser for penger i dag fremfor penger om ett år blir stadig sterkere. Sagt mer teknisk, diskonteringsrenten stiger.

Om Ola legger til grunn en diskonteringsrente på 8 prosent ved vurdering av en årlig kontantstrøm på 11.200 kr over de neste 17 årene, gir det en nåverdi på 102.000 kr. Sett fra statens synsvinkel har kontantstrømmen en nåverdi på 136.000 kr. Grunnen til denne forskjellen er enkel: Ola legger mye mer vekt på de nære ting. Det er ikke så rart. Antall år igjen å leve er usikkert. Og evnen til å glede seg over ting penger kan kjøpe er for nedadgående.

Hva kan staten gjøre? Jo, ganske enkelt si til Ola at om han står i jobben ett år til, til fylte 68 år, skal han få en skatterabatt på sin lønnsinntekt på mellom 102.000 kr og 136.000 kr. Sannsynligheten for at Ola jobber ett år til øker om staten nærmer seg sin egen smertegrense, 136.000 kr. Om tilbudet holdes på 102.000 kr, er sjansene for at Ola velger å stå i jobb ett år til den samme som om han gis en økning i den årlige pensjonen på 16.000 kr før skatt. Om staten spiller sine kort fornuftig, kan den således få i pose og sekk: Betale mindre for å få folk til å jobbe mer.

Men staten behøver ikke bestemme. La Ola selv velge. Hvilket vil være godt i tråd med den underliggende filosofi i Stortingsmeldingen – at folk i større grad skal kunne bestemme selv. Således får Ola valget mellom 16.000 kr mer i årlig pensjon, eller en skatterabatt dette siste året i jobb på et sted mellom 102.000 kr og 136.000 kr, la oss si på 120.000 kr. Om han da holder fast på sin lønn på 311.000 kr, og har en gjennomsnittlig skatteprosent på 25, vil skatt på arbeidsinntekt dette året være 78.000 kr. Med en skatterabatt på 120.000 kr skal Ola i så fall få utbetalt 42.000 kr av staten – i tillegg til den lønnen han mottar fra arbeidsgiver. Et skikkelig håndslag for å te seg på en måte samfunnet gjerne ser.

Motforestillinger

Den viktigste motforestillingen må være at folk utover i 70-årene har samme diskonteringsfaktor – eller tidspreferanse – som yngre mennesker. Det er lite rimelig. Med kort tid igjen på denne jorden blir økt kjøpekraft i dag langt mer interessant enn mer penger langt frem i tid.

En annen motforestilling er at folk i god form – med lang forventet levetid – vil gå for mer i pensjon, mens de som anser seg å være nærmere tampen av tilværelsen, vil velge rabatt på skatten. Mer spesielt, kvinner med forventet levetid lenger enn menn, vil velge pensjon, mens menn velger skatterabatt. Da kan ordningen bli dyrere enn antatt. Men husk – her er mye å gå på. Staten kan tilby den jevne pensjonist 120.000 kr i skatterabatt og komme likt ut rent økonomisk. Ved bare å tilby 100.000 kr sparer staten penger.

En ”medforestilling” vil vi også trekke frem. Det er ikke tvil om at verdien av ens arbeidskraft ofte synker over tid. Kanskje mer nå enn før, gitt den rivende utviklingen i teknologi, og det tempoet med hvilket så meget endres i våre dager. Ola vet det. Han vet også at arbeidsgiver gjerne ser at han gir seg når 67-årsdagen er over. Statens ønske om å holde folk på 67 år i arbeid ett år til – til den samme lønnen – er ikke veldig fristende for bedriften. Ola skjønner dette. Men han liker jobben sin. Og vil gjerne stå på ett år til. Gitt vårt forslag om skatterabatt fremfor høyere pensjon, åpner følgende mulighet seg: Ola og arbeidsgiver blir enige om å dele potten. Enkelt sagt betyr det at Ola godtar et lønnskutt på 60.000 kr. Likevel får ha 60.000 kr mer utbetalt dette siste året, gitt en skatterabatt på 120.000 kr. Og arbeidsgiver ser seg tjent med å gjøre bruk av 67-åringen Olas tjenester ett år til.

Konklusjon

Ved Stortingets behandling av forslag til nytt regelverk for alderspensjonen bør det åpnes opp for at folk som vurderer å jobbe utover vanlig pensjonsalder, kan velge mellom skatterabatt og en ytterligere økning av pensjonen. En hensiktsmessig utforming av regelverket her kan virke mer motiverende på eldre arbeidstakere samtidig som det er billigere for staten.

22. november 2006

MÅNEDSBREVET

Desember 2006

FOLK PÅ VANDRING

Globalisering innebærer at varer og tjenester, og kapital og arbeidsoppgaver i stadig større omfang og i stadig høyere tempo flytter over landegrensene. Men også folk er på vandring. I løpet av et par-tre tiår har andelen som immigranter utgjør av befolkningen i mange land, gått fra noen få til over ti prosent. At folk rører på seg, er ikke noe nytt. Tenk bare på utvandringen til Amerika på 1800- og 1900-tallet. Den innvandringen vi nå opplever, har et stort islett av kulturelt mangfold. I denne situasjonen, sier Martin Wolf i Financial Times, er det viktig at Storbritannia insisterer på at landets liberale verdier ikke rokkes. De er universelle. Et annet viktig poeng er behovet for en debatt om innvandring. Temaet er for viktig til å bli ignorert.

Verden blir stadig mindre. Globalisering kaller vi det når folk, nesten uansett hvor på kloden de måtte befinne seg, kan kommunisere med hverandre, treffe beslutninger og gjøre forretninger.

Varer og tjenester, kapital og oppgaver er på vandring

I de senere år har *den internasjonale handelen* vokst omtrent dobbelt så fort som produksjonen i verden. Forhandlinger om ytterligere liberalisering av reglene for internasjonalt varebytte – den såkalte Doha-runden i regi av WTO – brøt sammen ved utgangen av juli 2006. Stridens epler er hvorvidt USA vil dempe subsidiering av eget landbruk, EU bygge ned tollmurer for slike produkter og u-land legge mer arbeid i å unngå piratkopiering. En særnorsk (eller sær norsk) landbrukspolitikk vil neppe være noen tve som velter noe lass.

I 1990 fikk innbyggerne i OECD-landene fri anledning til å flytte *kapital* over landegrensene. Det gjør det lettere å la sparingen i et land finansiere utgifter i et annet. Den globaliseringen av kapitalmarkeder som har funnet sted, har ledet til et underlig resultat; sparing i fattige land finansierer forbruk i rike land. Så skulle man tro at u-land som sender oppsparte midler ut av landet, ender opp med saktere økonomisk vekst. Men nei, slik er det ikke. Kvalitet teller – ikke bare kvantitet. De realinvesteringer som kapitaleksporterende u-land foretar i hjemlandet,

er av bedre kvalitet – gir langt bedre avkastning – enn investeringer som gjøres i land der finansieringen i stor grad er basert på milde gaver.⁵

Globaliseringen vi i disse dager erfarer, har handel i *oppgaver* som en viktig komponent. Den russiske ingeniøren i Moskva som arbeider med konstruksjon av nye fly for Boeing i Seattle, med relevant erfaring fra produksjon av sovjetiske MIG jagerfly; den engelske professoren som holder forelesning i Cambridge, der tilhørerne er kinesiske studenter i Beijing; eller den indiske sentralborddamen som sitter i Bangaløre og svarer på lokale forespørslar fra folk i Dresden.

..... det er mennesker også

Men også *mennesker* rører på seg. Immigrasjon er en særdeles viktig del av globaliseringen. Da EU-15 ble utvidet til EU-25 den 1. mai 2004 var det bare Storbritannia av de store EU-land som ikke tok forbehold om innvandring fra de nye medlemslandene (i tillegg, Irland og Sverige). Mens man hadde ventet om lag 30.000 immigranter frem til i sommeren 2006, viser tallene det tyve-doblede. Rundt 600.000 legale immigranter har Storbritannia mottatt, den største kontingenten er fra Polen. I London er snart en av tre født i utlandet.

.... hvilket ikke er noe nytt

Verden har opplevd det før – folk på vandring. I nyere tid er det bosettingen i Amerika vi nordmenn kanskje først tenker på. I perioden 1821 til 1924 utvandret om lag 55 millioner europeere, eller en åttendedel av arbeidsstyrken. Av disse fant 34 millioner veien til USA. Mer enn 800.000 nordmenn dro over Atlanteren for å prøve lykken i Den nye verden. De fleste, nærmere 500.000, i tredveårsperioden 1880—1910.

De som reiste ut kunne gå løs på ny, jomfruelig mark. For mange betydde dette et langt bedre inntektsgrunnlag enn hva de kunne drømt om hjemme. Særlig fart i sakene ble det etter at president Abraham Lincoln underskrev Homestead Act i 1862. Etter denne loven kunne en nybygger med familie ta i bruk 640 dekar upløyd jord. Han måtte bosette seg der og dyrke jorda. Etter fem år kunne han kreve eiendomsretten. Hele ti prosent av USAs areal fikk sine eiere på denne måten.

Jomfruelig mark, sa vi. Vel. Mange steder var marken i flittig bruk. Ikke for dyrking av hvete og mais. Men for store bøffelflokker og andre skapninger. Som i sin tur gav livsgrunnlag for indianerne som allerede bodde i Amerika. Men urbefolkningens rettigheter betydde lite for de aggressive innvandrerne. Som professor Samuel Huntington minner oss om: "The West won the world not by the superiority of its ideas or values or religion (to which few members of other civilizations were converted) but rather by its superiority in applying organized violence. Westerns often forget this fact; non-Westerns never do." (Huntington 1997, s. 51)

I 1921 satte USA stopp for innvandring. Mens 24 millioner mennesker vandret inn til Amerika i årene 1880—1924, kom det bare en halv million gjennom 1930-årene.⁶ I 1965 lempet USA på reglene for innvandring. Resultatet lot ikke vente på seg. Andelen

⁵ Se Prasad m. fl. (2006). Dette viktige temaet kan fortjene et eget notat. Vi får se.

⁶ Tallene i dette avsnittet er i hovedsak hentet fra Freeman (2006). Dette er en usedvanlig velskrevet og innholdsrik artikkel med den fine tittelen: "Peoples flows in globalization".

amerikanere født i et annet land gikk opp fra 4,7 prosent i 1970 til 12 prosent nå. Det betyr at av USAs 300 millioner innbyggere er 35 millioner født i et annet land. I tillegg kommer ulovlige immigranter som trolig utgjør mer enn 10 millioner.

En debatt er underveis i Norge

For noen år siden ble Fremskrittspartiets forslag om å lage et innvandrers-regnskap – hvem vinner og hvem taper på innstrømming av nye landsmenn? – sett på som meget upassende. Nå er det mer akseptabelt å diskutere saklig og fordomsfritt – så langt man evner – spørsmål som har med innvandring å gjøre. På tampen av 2006 uttalte således vår Arbeids- og inkluderingsminister, Bjarne Håkon Hanssen, at vi må *målrette* innvandringen mer. Det må vel bety at den innvandringen som er bra for oss som allerede bor her, skal prioriteres?

..... men den har kommet lenger i Storbritannia

Debatten i Storbritannia har fått ny giv etter at tidligere utenriksminister Jack Straw forlangte at muslimske kvinner med slør må ta av seg sløret når de vil snakke med ham på hans kontor. En åpen dialog krever et åpent ansikt. Videre ble nylig en muslimsk lærerassistert sagt opp fordi hun ikke vil ta av seg sløret på skolen.

Statsminister Tony Blair har gitt sin tidligere utenriksminister støtte. Blair mener at immigrasjon "is the toughest political issue in Europe and the US right now" (Rachman 2006). Tøffest, fordi de innbefatter så mye. Økonomi og politikk; historie og religion; kalde beregninger og sterke følelser.

Martin Wolf om innvandring

Martin Wolf (2006) kaller innvandring for den mest omstridte av alle de utfordringer rike land i dag står overfor. "Decent people do not want to confront the issue, not only for fear of being labelled racist, but because, quite rightly, they do not want to poison relations with fellow citizens", skriver den velrenommerte spaltisten i Financial Times. Rent konkret foreslår Martin Wolf at følgende fem spørsmål settes på dagsorden:

- Hvis velferd teller?
- Kan innvandringen kontrolleres?
- Hva er de økonomiske konsekvensene?
- Spiller kulturelle virkninger noen rolle?
- Hva slags politikk bør Storbritannia ha på området?

Det nest siste – om kulturelle virkninger – er det mest eksplosive. Om dette skriver Martin Wolf at han tidligere ville ha vært helt for det mangfold som stor innvandring fører til. Men legger til at dette var basert på en mulig naiv antakelse, nemlig om "... a shared commitment to core common values – to democracy, equality of men and women, a single secular legal system and freedom of expression – would unite all citizens." Med avdekning av en mengde "nesten-terror-angrep" i England, svinner holdbarheten av denne antakelsen. For Martin Wolf blir en viktig konklusjon denne: At Storbritannia må insistere på at landets liberale verdier er

universelle. En annen at landet må ha en debatt om innvandring. Temaet er for viktig til å bli ignorert.

Litteratur

Freeman, R. B. (2006), "People flows in globalization", *Journal of Economic Perspectives*, side 145—170

Huntington, S. P. (1997), *The clashes of civilizations and the remaking of world order*, Simon & Schuster, London

Prasad, E., Raghuram, R. & Subramanian, A. (2006), "Foreign capital and economic growth", Research Department, IMF, 11 August

Rachman, G. (2006), "Hysteria, hypocrisy and the world's immigration hordes", *Financial Times* 12 September 2006

Wolf, M. (2006), "*Immigration can no longer be ignored*", *Financial Times*, 29 September, 2006